

Volly István

Kodály népdalgyűjtései Nógrádban (1906-1922.)

A fonográffal felvett parasztdalokkal kezdődött a tudományos népdalgyűjtés. A világon először Vikár Béla örökített meg maradandó értékű népdalt Csincsetanyán, Borsod megyében, 1895. december 24-én: Fehér László lovat lopott . . . énekelte Takács István 50 éves uradalmi cseléd, csordás. A szegény ember parasztdalát egy kottatáblán kiállította Vikár Béla az 1896. évi milleneumi kiállításon, amikor ezer éves fenállását ünnepelte hazánk.

Kodály Zoltán 13–14 éves nagyszombati gimnazista volt akkor, és így vall élete egyik döntő élményéről: „A millenium idején két hétig Budapesten lehettem. Legnagyobb benyomásom a kiállítási falu volt. Egy sor ház, különböző vidékek népviseletébe öltözött alakokkal, teljes felszereléssel. Jártam én azelőtt is falun, de a mi vidékünkön olyan gyönyörű népviselet, hímzés, fazekasárú nem volt látható. Örök kár, hogy nem hagyták meg azt a falut állandó kiállításnak. Alapja lehetett volna egy magyar Skanzennek. Egyik házban egy fali tábla vonta magára a figyelmemet. Fehér László balladája volt . . . gyűjtötte Vikár Béla.”

Ez a diákkori élmény vezette el Kodályt, 23 éves egyetemi hallgató korában, a fonográfolt igazi népdalokhoz: „Mikor disszertációs témán kezdtem gondolkodni, s a magyar népdalok minden megjelent gyűjteményét már átnéztem, eszembe jutott az a tábla és felkerestem Vikár Bélát 1903 őszén. Nem kellett messze mennem, mert a Csillag utcai Eötvös Kollégiummal szemközt lakott, ott volt a Néprajzi Múzeum is a hengerekkel . . . Eljött velem a múzeum kis udvari szobájába, ott voltak felraktározva a hengerei, s egy rossz kis zongora, alig hogy elfért . . . Megmutatta a fonográf kezelését, majd magamra hagyott. Abban a kis sötét udvari szobában sok boldog órát töltöttem. Felváltva játszottam fonográfban a népdalokat, zongorán a hatásuk alatt készülő szerzeményeimet.” (Emlékezés Vikár Bélára. 1959.)

24 éves korában Kodály maga is gyűjtőútra indult gyermekkora kedves tájaira. „Hátizsákkal a vállamon, bottal a kezemben és 50 koronával a zsebemben indultam el Csallóközbe. Ott bolyongtam kialakult rendszer nélkül, embereket fogtam meg az utcán, hívtam énekelni a kocsmába és hallgattam az aratólányok dalát. Legfárasztóbbak voltak a füstös kocsmái szeanzok éjszakánként.” Gyűjtőútjáról rendszerint betegen tért haza. Eleinte vegyesen gyűjt népdalt, népies műdalt: bizony megfizeti a tanulópenzt. Csallóköz és Zoborvidék után máris ellátogat Nógrádba is.

1906-ban, 25 éves korában gyűjt először Nógrád megye kis falvaiban és egy pusz-tán, Bárna, Diósjenő és Takácsházapuszta helységeiben:

**A bárnai kertek alatt, ej jaja-jajaja,
Folyik a szerelem patak, ej jaja-jajaja,
Aki abból sokat iszik, ej jaja-jaja-jaja,
Babájától elbúcsúzik, ej jaja-jajaja.**

Kedves emlékként megmaradhatott a szívében az első nógrádi gyűjtés „jajaja”-refrénese, nem-mindennapi lassú-csárdásdala. Amikor 1941-ben az ifjúsági zenei nevelés egyik legfontosabb dokumentumát, a Biciniumokat írja, és a leg gondosabban válogat, a II. füzetbe – mint gyöngyszemet illeszti bele a bárnai népdalt, kétszólamú feldolgozásban.

Takácsházapusztán találkozik a tój jellegzetes népdal-különlegességével, a hatsoros, régies, ereszkedő vonalú dallammal:

Látod-e te babám,	Kizöldült már a fa,
Azt a száraz nyárfát,	Várom a galambom,
Azt a száraz nyárfát?	De soká nem jön már.
Mikor az kizöldül,	Zöld erdő zúgása,
Akkor jövök hozzád,	Vadagalamb szólása:
Akkor jövök hozzád.	Benne a tanyája . . .

Ezt a ritkasép népdalt még ugyanabban az évben közreadja énekhangra zongorakísérettel a Magyar Népdalok füzetben „hogyan egy sorba kerüljön a világhíradalom remekeivel és a – külföldi népdallal” – írja az előszóban Bartók Bélával együtt Budapesten, 1906 decemberében.

1907-ben mindkettőjük figyelme legerősebben Erdély felé fordul. Felfedezik a népzene régi rétegét, az ötfokú, ereszkedő vonalú dallamritkaságokat. Leginkább a távoli erdélyi falvakban tűnnek elő azok. Sietni kell a gyűjtésükkel, azt mindketten érzik. De azért Kodály ellátogat ismét a nógrádi Diósjenőre is, úgy látszik, vonzza őt ez a hegyes-völgyes, erdős táj is!

1914. június 18-án Szanda községben gyűjt, a csodás várrommal díszített hegy alján, Varga István 62 éves és Pálok Andrásné 61 éves dalosától betyárnótákat jegyez a füzetébe:

Hej, Sisa Pista bársony lovát itatja,
A babája az ablakban hallgatja:
– Ne nézd, babám, a gyászos életemet,
Mindent te érted szenvedtem ezeket!

Ki hallotta, ki nem mondta már régen,
Hogy Nagy Jancsit levágták a Bükkvölgyön.
Úgy levágtá Barna András egyszerre,
Hogy Nagy Jancsi le is borult a földre.

Sisa Pista nem nagy nemzetből való,
Nem kell néki piros bársony takaró.
Betkaria kilenc-széles gatyája,
Nem köll néki senki piros párnája.

Odaszaladt az ő kedves naitása.
De már akkor nem seáthetett rajta:
– Isten hozzád, édes, kedves, jó pajtás,
Már mink többé soha nem látjuk egymást.

1914 nyarán kitört az első világháború. A „kilenc-széles” bőgatya ezen a nyáron hamarosan lekerült az arató parasztlányokról. Csukaszürkébe öltöztek, és – ahogyan Ady Endre írja – „nótázó vén bakák”-kal telik meg a budapesti utca, felvirágozott marhavagyonokban, papi áldással és sűrű könnyhullajtással, kendőlengetéssel indulnak a férfiak a harctérre . . . „Mire a levelek lehullanak” mindenki hozatér – jószolta az öreg király, de a világháború négy évig dúl. Eközben eltűnik a régi falvak népdalanagya, köztük a betyárnóták java is. A 32 éves Kodály Nógrádban 1914-ben szinte az utolsó órában hallja még a híres betyárnóták töredékét, a Vidrőczki történet változatát, amelyikből később a legnagyobb kórusművét, a Mátrai képeket írja.

Az első világháború után megszűnik a néozenei gyűjtőterületünk. Bezárult a kapu Erdély felé. Tulajdonképpen ekkor kerül sor sűrűbb gyűjtésekre Nógrádban, a néphe országon, amely a hegyes-völgyes tájával, erdőivel, nádáraszi-szántóival leginkább felidézte a már elérhetetlen Erdélyt . . . 1921-ben Tolmácson gyűjt Kodály.

1922-ben Kodály 40 éves. Mint a Zeneakadémia megszervezés tanára, valóban világhírű évfolyamokat nevel, melyekből a későbbi világhírességek sora nő ki: Serly Tibor New Yorkba, Doráti Antal az Egyesült Államok legnagyobb zenekarába. Seiber Mátyás Londonba, Pártos Ödön Izraelbe, Frid Géza Amsterdamba viszi el évek múltával a Kodály-iskola jó hírét, és idehaza is a zenei élet vezetői lesznek a tanítványai: Ádám Jenő, Bárdos Lajos, Kertész Gyula, Kerényi György, és még sokan, tőle tanulunk mindnyájan.

1921-ben ősszel bejárja Kodály Szatmár megyét, Kocsord, Gacsály, Turócse. Komlód-kisfalud községeket, keresi Nagykállóban a híres Kállói kettős táncdal-csokrot is, de nem lel sem énekest, sem cigányzenészt, aki hibátlanul tudná . . . 1922 tavaszán – a húsvéti szünidőben megkezdí a legnagyobb gyűjtését Nógrádban. Gyűjtőútjain gyakran vele van felesége, Sándor Emma asszony. Valószínűleg vele volt Nógrádban is.

Napjainkban a Kodály-köröndön, Budapesten, özvegy Kodály Zoltánné őrzí a nagy muzsikusi és tudós hátrahagyott írásait, gyűjtéseit. A tágas lakás valóságos múzeum, telve

Kodály emlékeivel. Az ifjú Kodályné engedélyével beletekinthettünk az 1922. évi nógrádi gyűjtőfüzetek egyikébe. Ismerős volt számunkra, hiszen 1956–57-ben, amikor a szabolcs-szatmár megyei népdalkiadványunk készült, és azt átnézte Kodály Zoltán, – együtt forgattuk a szatmár megyei feljegyzéseit. A „Szól a figemadár” kötetet Kodály Zoltán 75. születésnapjára ajánlotta Szabolcs-Szatmár megye közönsége, 1957-ben.

A gyűjtőfüzetben az 1921. évi szatmári gyűjtéseket az 1922. évi tavaszi nógrádi gyűjtések követik.

Körülbelül 200 oldalas, vasos iskolai füzetben a 126–169. oldalon szerepel a tolmácsi gyűjtés és a 170–192. oldalon a romhányi. Egy-egy oldalon rendszerint egy népdal kottája és szövege van, gyűjtési adatokkal. Egy-egy napi gyűjtése tehát 30–40 népdal-följegyzés volt.

Tolmács, 1922. április 16. Zárójelben odairja Kodály, hogy „húsvét vasárnap”. Ünneplőbe öltözött falu fogadta tehát a népdalgyűjtőt. Legelőbb feljegyzett két nevet: Havas Jánosné Szetei Erzsébet (Vác felé az utolsó ház), Kuralai Istvánné Nógrádi út, 2. ház, hídon túl, a másik közelében. Első népdalénekese Lőrincz Sándorné 58 éves. Talán az ünnepre való tekintettel előbb a karácsonyi énekeket jegyzi fel Kodály:

**Ó, mely szerencsésen én ma felébredtem,
Alom-szakadását mely boldogul értem,
Mert amit csak megálmodtam,
Igazán láttam s halottam,
Hogy ide beléptem.**

Később rájegyzi a kotta alá: „Romhányban is közismert.”

Feljegyzi a húsvéti körmenet régi-régi énekét is, Fő'tamadt Krisztus e napon. „Régi ének” jelzéssel szerepel már az első magyar katolikus énektárban, Kisdi: Cantus Catholici-jében, 1951-ben. Kodály nyilván a körmenetben éneklő tömeget hallja, mert csupa félkottával jegyzi a hangjeleket, így pedig csak a lassú-tempójú tömegének hanazik.

Ez a tréfás félvilági éneket is feljegyez: Az igaz messiás már előtt . . . A kána meny-nyegzről szól. ahol a víz borrá vált, és ettől az apostolok is megbokrosodtak:

**Megtáncoltatták Magdolnát,
Mind elrúta kontyocskáját,
Kána mennyegzőjében!**

Feljegyzi a Kossuth-nóta nagyon szép népdal-verseit is:

Kossuth Lajos ablakában	Éljen a hazal!
Kinyilt a rózsza magában,	Éljen, éljen az igazság,
Kétfelé hajlott az ága,	Éljen a magyar szabadság,
Én ülök az árnyékába:	Éljen Kossuth Lajos!

A Kossuth-nótának tehát többféle befejezése van, rövidebb és hosszabb. Kassai Viktor színművész írja emlékirataiban, hogy azért nyúlt meg a Kossuth-nóta, hogy 13 ütemes legyen, és emlékeztessen a kivégzett aradi tizenháromra! A tolmácsi változat már ezen is túlment, 15 ütemes. Őzeq Széman Márkné Pataki Erzsébet 54 éves énekl. és Kodály megjegyzi, hogy mást is kell véle énekelteni, mert szépen díszíti a dallamhangokkal. „Kitűnően cifráz, ettől mást is.”

Balog Tamás 40 éves énekel egy azóta nagyon szépen kivirágzott és sokfelé föltűnt nagyvilági dallamat: Kék szivárvány koszorúzza az eget . . . Pár évvel később Laita László találkozik e dallammal Nagykörösn, és az 1930-as években a turai gyöngyösbokrétának lépnek színpadra véle a világhírű Gyöngyösbokrétában, Budapesten. Az 1950-es években már filmen is felhanazott. Úgy tűnik föl, hogy Nórárdból való az első föllezése. Balog Tamás éppen egvidős Kodállal, ha még él, most kilencven éves. Kedves dala volt: Sei, még a búza . . . A változatával a Háy János daljátékban találkozunk, és egy helyi színezetű népdalszövege:

A tolmácsi falúvegen van egy kerek erdő;

Abban szól a fülemile éjtszaka legelő . . .

„Dudás gyerektánchoz, felnőtteknek nem” – jegyzi föl Kodály, jelezve, hogy a dudánóták eltűnőben vannak a tájon, ahol az 1910-es években még dudás-versenyt rendeztek.

Petőfi születésének száz éves emlékünnepeére készül az ország, és Tolmácson feljegyzi Kodály, hogy „Juhászlegény – Cserebogár dallamára”. A dallam-vándorlásnak érdekes példája ez.

Gyuricza Ferenc 35 éves és az előbbi énekesek előadásában feljegyzi a rendkívüli népszerű balladát: Szépen legel a báróné gulyája, / A kisasszony maga sétál utána . . . Brélos Tamás 64 éves dalos 6/8-ados lejtésű népies műdalt énekel, „Kondé János albertirsai kovácstól tanulta”-jegyzi föl Kodály:

**Tiltsa bár az ég szava, tiltsa végzetem,
Érted lángol, érted ég minden érzetem,
Lassanként megölnék a hosszas bánatok,
Mint az őszi földvirág, földre hervadok.**

Aféle „nobel”, nemesi népdal lehet, Kodályt ez is érdekelte. Följegyezte a népdallá vált Dóczy-csárdást is: Nem jó az a gazda . . . eredeti szövege: Szeretöt keresek . . . Végül egy helyi dalváltozatot: Tolmács község szép helyen van . . . Ezzel letelt egy gyűjtőnap és átmege a következő községbe.

Romhány, 1922. április 17. Húsvét hétfő, a locsolkodások napja a faluban. Egész névsor van a gyűjtőfüzetben: Grója István, régi könyvei vannak, Juhász János, Zagyvai Imre, Koczka Mihály, Szunyog Ezekiasné Pipó Anna, Maglódi Jánosné, Hegedűs Jánosné, Hegedűs Benedek, Gyurósics József, Kovács, Károly, Saliga János, és Balázs István pásti, Megyeri Péter, Termán István Podra. 14 énekesre számíthat tehát a faluban, sőt mások is jelentkeznek.

Máté Pálné 38 éves dalolja: Az egri kaszárnya teteje . . . Slezák István 38 éves éneklí: Kiszállott a kebelemből a fecske . . . és egy nagyon értékes, régi dallamot, mely belekerült Kodály–Vargyas: A magyar népzene példatárába, mégpedig a legértékesebb dallamcsoportba: A népzene ősrétege, ötfokú dalok, kvintáló dallamok, 14. szám. Utána következik 15. szám: Tiszán innen, Dunán túl . . . Ez is szemlélteti, hogy mennyire értékes a romhányi régi népdal:

**Csató, Csató, Csató, Csató,
Nem kell a lénungnak zacskó,
Elmulatom a pénzemet,
Kifordítom a zsebemet,
Kifordítom a zsebemet.**

**Nincsen apám, nincsen anyám,
Az isten is haragszik rám.
Árva vagyok, mint a golya,**

**Kinek nincsen pártfogója,
Kinek nincsen pártfogója.**

**Elittam már mindenemet,
Vastengeles szerkezetem.
Üsztökémet, csoroszlámat,
Imádságos bibliámat,
Imádságos bibliámat.**

Szunyog János 20 éves a fiatalok akkori népdalait mondja: A romhányi sugár torony iaj de messzire ellátszik . . . A romhányi templom tetejére . . . Juhász János 53 éves „még apjától tanulta” – jegyzí fel Kodály – a kétségtől rég letúnt századok katonadalát:

**A:él dárdát csináltattam magamnak,
Szép címerit rávágattam hazámnak,
Rózsafából csináltattam a nyelit,
Szeretömnek rávágattam a nevit.**

**Voltam az apámnak kedves gyereke,
Mégis elfogott a császár embere.**

**Ha idejött ez a forspont, hagy vigyen,
Értém ez a sok szép lány ne könnyezzen!**

**Ki van tűzve Magyarország zászlója,
Sok ifiú fölesküszik alája.
Sok ifiú fölesküszik alája:
Ezt kívánja most a magyar hazája.**

Zagyvai István 34 éves, az akkor divatos katonanótát éneklí: A rétsági, a rétsági, a rétsági sorozóra süt a nap. Tizenkilenc szótagosra nyúlt az új stílusú népdal.

Grója, vagy Grólya István 38 éves, akinek – Kodály jegyzete szerint – „régí könyve” van, nyilván daloskönyvről van szó, a táj jellegzetes hatsoros ereszkedő dallamára sok új versszakot énekel:

Kérem, kocsmárosné,
Micsoda csárda ez,
Micsoda csárda ez?
Sok szegénylegénynek
Mulató helye ez,
Mulató helye ez.

Hozzon bort, kocsmáros,
Mefizetek érte,
Mefizetek érte:
Lemék a Nyirjésbe,
Csikót lopok érte,
Csikót lopok érte!

Ha csikót nem lopok,
Szilaj tinót hozok,
Szilaj tinót hozok,

Nemcsak a rövid-soros versforma emlékeztet Balassira, de a történet is. Hiszen a végvári vitéz is belekeveredett csikó-elkötésébe, persze inkább virtusnak számított ez akkor, mintsem megvetendő bűnnek.

A húsvéti nógrádi gyűjtés ezzel végetért.

1922. június 4-én Ecseg községben jelenik meg Kodály. Özvegy Hajdú Józsefné Földi Julianna 68 éves dalos asszony a Pávás lány balladáját énekli el, így kezdődik a feljegyzés:

Ó, szűz téged arra kérünk,
Sétálásra jöjj el velünk,
– Ha veletek utam veszem,
Hát a pávám hová teszem?

– Hajtsd a pávát a forrásra,

Mégis a boromért
Adós nem maradok,
Adós nem maradok.

Lóra csikós, lóra,
Elszaladt a ménés,
Elszaladt a ménés,
Nincs már a rajcsúlba
Csak a pánya nyerges,
Csak a pánya nyerges!

Számolj betyár, számolj,
Számolj a csikóval,
Számolj a csikóval,
Én is majd számolok
A kedves rózsámmal,
A kedves rózsámmal.

Mert ezt nem bízhatod másra,
Nem messze jössz, megláthatod,
Ha visszajössz, feltalárod . . .

Fölebredett éjfél tájban,
Fülemile szólására . . .

A teljes balladaszöveg szól a pávát őrző szűzről és az öt elcsábító vándorlegényekről: s valósággal kis Boccaccio-i történet. Vajjon emlékeznek-e rá még a nógrádi öregek?

Ecsegen följegyzti Kodály, hogy „Gyermekcsoportok járnak névnapi esti köszöntővel: Örvendtes ez nap, gyenge sugárral . . .” Öreg asszonyok énekelnek karácsonyi énekeket: Hej, víg juhászok csordások . . .

A nógrádi gyűjtés legizgalmasabb fejezete azonban azután következik.

„Dudanóta” jegyzi fel az egyik kottára. Pongrácz Mihályné 64 éves énekli, Kodály a nógrádi kiejtést is jelzi:

Hallod-e te szolgáló,
Körmölylön meg a holló!
Megdöglött már a szürke,
Mit csináljunk már véle?

„Kislány korában hallotta Szarvasgedén” – jegyzi fel Kodály és mindegyre igyekszik ezt régebbi zenei világot feltárni, feltérképezni! A 68 éves énekes asszony kislánykora meg- egyezik az 1880-as évekkel, Kodály születési idejével . . . Molnár Mihály 77 éves öreg ecsegi parasztember tudja a dudanóta folytatását:

Apczon lakom, keress meg,
Két lányom van, szeresd meg!
Néked adom egyiket,
Vidd el akármelyiket!

Feljegyzti Kodály a tempót is, negyedkotta = 144. A dallamot kétnegyvedes ütembe osztja, de odairja: „inkább 4/4”. Mindenben nagyon gondosan jár el, ezt tükrözi a kézírata.

Ismerősek ezek a dudanóta-versszakok, még pedig a Mátrai képek-ből! A gyors- tempójú befejező részben zendülnek föl, ugyanabban a sorrendben, ahogy Ecsegen a gyűjtő- füzetbe kerültek. A kórusmű tempójelzése és ütembeosztása is emlékeztet az ecsegi meg- figyelésére: Allegro molto, negyedkotta = 160 (a befejezés nyilván kis tempógyorsítást ki- vánt) és az ütembeosztás: Négynegyedes!

Kiderül tehát, hogy a nógrádi gyűjtésének jelentős hatása volt a Mátrai képek-re! Ha semmi másért, már csak azért is érdemes volt Kodálynak felkeresni a nógrádi tájat, hiszen a 6 perces, hatalmas vegyeskari kórusmű tartópillérei, – az első és az utolsó dallam-téma – először Nógrádban került Kodály gyűjtőfüzetébe, azután természetesen másutt is megjelent, hiszen a táj jellegzetes dallamai több megyében elterjedtek. De a kórusmű befejezésében a nógrádi változat, a „dudanóta” szerepel pontosan úgy, ahogyan az ecsegi két öreg népdalénekes visszaemlékezett reá 68–77 éves fejjel, 1922. június 4-én. A kórusmű 1930–31-ben született. (A művet a Székesfővárosi Énekkar mutatta be 1931. március 17-én, Kodály szerzői estjén, és mint fővárosi énektanár, magam is ott énekelhettem, jelen voltam, amikor Kodály a népdalok helyes intonálását szorgalmazta, mintegy a gyűjtéseiben rejtőző paraszti előadásmódokat továbbította számunkra.)

Június 5-én is Ecsegen gyűjt.

Július 15-én Jobbágyi faluból feljegyez két nevet: Jancsó János 56 éves, Osvát Istvánné 70 éves. Nyilván, mint jó énekeseket, emlegetik őket.

Július 15-én Szarvasgede falucskában a fiatal lányokat hallgatja. Egy sajátos népköltés műfajra összpontosítja figyelmét, párosító dalokat jegyez, egyiket a másik után. A párosítót Bartók Béla éppen ebben az időben írt fóművében, A magyar népdalban így határozza meg: „A párosító, vagy „kidanoló” dalok szövegei olyan leányt és legényt neveznek meg, akiről a falu tudja, vagy sejtí, hogy szerelmi viszonyban vannak egymással. A szövegek sablonjai – szerelmi viszonyra történő tréfás célzások – állandóan, ebbe egyszerűen beléhelyezik az illető legény és leány nevét.” Sokáig nem is sejtették, hogy milyen sok párosító kerül elő egyetlen faluból is! Szarvasgedén Kodálynak ezeket dalolták a fiatal lányok: talán még ma is érdekes, hogy akkortájt ki kibe volt szerelmes? . . .

**Éjjél után egy óra,
Ég a világ a bötba,
Sej, ráj, rom, sej, ráj, rom,
Ég a világ a bötba.**

**Ott méri a trafikot,
Rózsaszínű szalagot,
Sej, ráj, rom, sej ráj, rom,
Rózsaszínű szalagot.**

**Magyar Panni méreti,
Derekára kötteti,
Sej, ráj, rom, sej ráj, rom,
Derakára kötteti.**

**Víg Janika meglátja,
Azt mondja, hogy levágja.
Sej, ráj, rom, sej ráj, rom,
Azt mondja, hogy levágja.**

**Vágd le, Jani nem bánom,
Ugyis te vagy a párom!
Sej, ráj, rom, sej ráj, rom,
Ugyis te vagy a párom!**

★

**Lement a nap, csillag van az égen,
Kis Mariska meztláb a jégen.
Sajnálja a cipőjét felhúzni,
Demény Pista nem vesz többet néki.**

**Lement a nap, feljött a holdvilág,
Demény Pista nyergeli a lovát.
Jaj de szépen szól a sarkantyúja,
Kis Mariska mondva csináltatta.**

**Csütörtökön este
Három legény leste,
Mikor Kajzer Etel
Magát lefestette.**

**Magát lefestette,
Üveg alá tette,
Arra ment a Fiszter Józsi,
Az ablakon leste.**

**Bemegy a szobába,
Leül a lócára,
Lehajtja bús fejét
Az Etel vállára.**

★

**A csárdába, a csárdába három legény,
Krumpli Miska, Krumpli Miska a völegény
Ráncosszárú csizmába, szegett aljú gatyába
Tóth Marika a babája.**

★

**Átúszott a kácsa vizen, Dunára, haj,
Átmente érti Kéri Mihály, Dunára, haj!
Átvitte a bugyellárist,
Hoz Terának gyöngykalárist,
Dunnára, dunnára, dunna alá, haj!**

**Gyöngykaláris fakadozik, Dunára, haj,
Tera szive hasadozik, Dunára, haj!
Gyöngykaláris ne fakadozz,
Tera szive ne hasadozz,
Dunnára, dunnára, dunna alá, haj!**

Burik Jani a gulyás,
A gulyás,
Levelet ír a boglyán,
Itt a híre, hopp!

Azt írja a levélbe,
Levélbe,
Megházasodik őszre,
Itt a híre, hopp!

Vig Mariska megijed,
Megijed,

Kodály megjegyzi, hogy a kisebb lányok is éneklék a párosítót:

Három icce kendermag?
Pintér Boris kié vagy
Nem vagyok én senkié,
Csak a Murcsi Ferié!

Hogy ő férjhez nem mehet,
Itt a híre, hopp!

Ne félj, Mári, mehetsz még,
Mehetsz még,
Kerek kontyot köthetsz még,
Itt a híre, hopp!

Magos ágyat vethetsz még,
Vethetsz még,
Abba le is fekhetsz még,
Itt a híre, hopp!

Murcsi Feri, vedd el már,
Mert a tyúk is tudja már,
Ha a kakas megtudja,
Ki is kukorékolja.

Hozzátoldanak egy Szentirmay-daltöredéket:

Hajnalba, hajnal előtt,
Rózsafa nyilik a házam előtt.

Kitűnik, hogy a májfa-nótája is párosító:

Hallottátok-e már hírét,
Szana Feri legénységét,
Fűrésszel vágta a májfát,
Hogy ne hallják kopogását.

Felveszi a bal vállára,
Viszi Panni ablakára.

Kelj fel, Panni, itt a májfa,
Jó éjszakát! Vigyázz rája!

Felkel Panni az ágyából,
Kendőt vesz ki a ládából,
Itt van anyám, kösse rája,
Száz forint ennek az ára.

Itt is kutat a dudánóták után, és feljegyzi: „Verbunkos és gyorstáncdal a dudán.”
Ambrus Klára 70 éves és Dobrócsi György 73 éves nevét jegyzi föl még és egy régi
huszárnótát: a verbuválás emlékét őrzi a szöveg.

Jaj de szépen felöltözött hat huszár,
Mind a hatnak arany kard az oldalán.
Veres színű pántlika a csákóján,
Most mennek be a vármegye kapuján.
Az én rózsám is átment már alatta,
Vakuljon meg, aki megvizitálja!

1922. június 17-én kerül sorra Becske község. Mészáros Júlia 70 éves énekel „duda-
nótá”-t, formás kvintváltó dallamra:

Fölszaladt a kecske a fára,
Zöld ágat szakított szájába.
Ihajla, kedvesem, így lesz jó,
Gyöngye kis kecskémnek ez való!

Ezt a dallamot nyomban összeveti a kottalapon Hajdú Erzsébet 76 éves, nagysápi Eszter-
gom-Komárom megyei dalosa szövegével: Kihajtom a libám a gyöpre, akitől az előbbi
évben ugyanezt a dallamot gyűjtötte.

Paróczy József 56 éves ugyancsak ereszkedő vonalú dudánótát tud:

Fekete szárú cseresznye,
De szép barna kis menyecske,
Ha az isten neköm adná,
Nem köllene egyéb anná . . .

Ezt is összeveti a kottalapcn Gazdi Feri 53 éves Turricse-i, Szatmár megyei dalosa szövegével: Réztepsiben sül a malé . . . Előző évben ott is gyűjtött. Kitűnik, hogy ezidőtájt erősebben foglalkoztatják Kodályt a dudanóták, azok elterjedését vizsgálja. Ezt tükrözi Becske-i gyűjtése 1922-ben.

Az utolsó nógrádi gyűjtése 1922. június 29. Palotás községben Berkes Mihály 48 és Varga József 59 éves dalos a késői betyárnótákat énekl. Érdekes, hogy miként válnak az egykor félelmetes, gyilkossággal végződő betyárhistóriák tréfás kalandos történetekké, amikoris kisasszonynak öltözik a betyárgyerekek:

**Jáger Jóska selyembársony,
Azt gondolják, hogy kisasszony.
Sétál az egri utcában,
Egyik bőtből a másikba.**

**Oláh Gyuri nem volt istenkáromló,
Mégis rásült Nagyderegen hat pejlő.
Az a hat ló mind egyforma szőrű volt,
Oláh Gyuri Nagykállóban rajta volt.**

**Válogatja a selymeket,
Különbeket, különbeket . . .
– Válogassa a kisasszony,
Ne siessen olyan nagyon!**

**El is vitte nagykállai vásárba,
Kiálltitta, hetven forint az ára.
Találkozott egy ember a vásárba,
Ki azt mondta: – Én vagyok a gazdája!**

**– Sietnem kell, botos uram,
Mert sietős az én utam,
Irja föl a bótajtóra:
„Itt vásárolt Jáger Jóska!” . . .**

**Oláh Gyurit három pandúr kíséri,
Kis kalapját a szemire beüti.
– Nézz föl, Gyuri a pandúr szeme közé,
Most kísérnek nagy Szeged vára felé . . .**

Dudanótával zárul az 1906-tól 1922-ig húzódó nógrádi Kodály-gyűjtés. Szita János 62 éves dalolja Palotáson:

**Jeruzsálem szép kis város,
Mert ott a pap a kocsmáros,
Délig az Istent dicséri,
Délután a jó bort méri.
Jeruzsálem, Jeruzsálem,
A vénasszony veszedelem!**

**Eltört nékem a nagy fazék,
Majd megvernek engem azért:
Olyan vagyok, mint gyerek,
Minden kicsinyért szenvedek.**

„Több dudanóta után is rávágják” – jegyzi fel Kodály a nógrádi gyűjtés utolsó tanulságaként:

**Jeruzsálem, Jeruzsálem,
A vén asszony veszedelem!**

Tantványai, a későbbi gyűjtők mesélik, hogy 1953 tavaszán karancsaljai népdalt, öt-fokú, ereszkedő, régi dallamot keresett, Avasi Béla és Tóth Margit kutatókat egy hétre elküldte, kutassák fel érte a táj falvait, Selyptől fel egészen Salgótarjánig. Tanácsokat adott a gyűjtésre. Naponta mintegy 40 népdalt jegyzeteltek, de már többé nem akadtak nyomára a Kodály által még ismert dallamnak. Ellenben népnevelőknek hitték őket akkor, és sokat meséltek, de keveset daloltak . . . Az 1960-as években – kevéssel korai halála előtt – Kodály még sokféle tanácsot adott nógrádi gyűjtései alapján Borsai Ilonának is, aki a szomszédos mátrai táj zenei feldolgozását készítette éppen.

Kodály tehát 25 éves korától 40. évéig járta, mint népdalgyűjtő, Nógrád megye 10 községét, pusztáját, de még a nyolcvanas éveiben is úgy emlékezett reá, hogy tanácsokat adhatott a nyomába lépőknek. Ebben is megmutatkozott legendás emlékezőtehetsége és maradandó szeretete a táj népe- és népköltészetére iránt.